

Rækkefølgens betydning i bindestregs-nationalitetsadjektiver som *tysk-dansk* og *dansk-tysk*

Irene Simonsen
Syddansk Universitet

Emnet for denne artikel er kollokationer med bindestregsadjektiver, der betegner nationalitet. Hvorfor hedder det fx *dansk-polsk* i nogen sammenhænge, men *polsk-dansk* i andre?¹ Er rækkefølgen ligegyldig, eller er den udtryk for en bestemt værdisættelse af de to nationaliteter, som adjektiverne betegner, måske en underordning af førsteled under andetled eller eventuelt omvendt? I artiklen sammenlignes brugen af nationale bindestregsadjektiver på tysk og dansk. Det undersøges, om der er semantiske forskelle på de substantiviske højre naboord, der attribueres af bindestregssammensætninger med hhv. *dansk* og *deutsch* som første- og andetled i hhv. udskiftelig og fast rækkefølge. De to Sketch Engine-korpora daTenTen20 og deTenTen18 tjener som empirisk grundlag for sammenligningen.

Som baggrund for undersøgelsen redegøres der i første afsnit for bindestregsbrug, nationalitetsadjektiver og rækkefølgen i adjektivkomposita.

1. Bindestreg, nationalitetsadjektiver og rækkefølgen i adjektivkomposita

1.1 Bindestregen

RO behandler det, der på tysk benævnes *Trennstrich* ('delestreg' (DuG 915)), *Ergänzungsstrich* ('suppleringsstreg' (AR §98), fx *Haupt- und Nebeneingang*) og *Bindestrich* ('bindestreg') under et (RO §57). I de to sprog er der dog enighed om at karakterisere bindestregen som et ordinternt syngrafem, der angiver, at bindestregsforbundne dele skal opfattes som en enhed (DuG 5.1.3, Hansen 1967:368), og som kan have segmenterende eller klassificerende funktion (Gallmann 1996:13 f.). Den segmenterende funktion ses, hvor syngrafemet fx forbinder tal, forkortelser og proprier med appellativer, fx *1900-tallet*, *100-prozentig*; *a-våben*, *UNO-Sicherheitsrat*; *Magritte-udstilling*, *Goethe-Ausgabe* (RO §57; AR §40, §51). Det gælder også

¹ Jf. to vilkårligt valgte korpuseksempel: "Storstile *dansk-polsk* gasprojekt rykker tættere på." (<https://ing.dk/artikel/storstile-dansk-polsk-gasprojekt-rykker-taettere-paa-203721>) vs. "Ministeren fremhæver bl.a. investeringen på et *polsk-dansk* erhvervsmøde [...]" (<http://www.bygtek.dk/artikel/isolering/investerer-over-halv-milliard-i-ny-fabrik-i-polen>).

gruppesammensætninger, som *det-vil-jeg-ikke-finde-mig-i-attitude* (RO§ 57.7), *das Auf-die-lange-Bank-Schieben* (~'denne-putten-i-syltekrukke', AR §43), eller markeringen af ordgrænse i sammensætninger, hvor de enkelte konstituenten ikke umiddelbart kan skelnes fra hinanden, fx *Drucker-Zeugnis/Druck-Erzeugnis* ('trykkercertifikat'/'tryksag', AR §45), *vejret/vej-ret* ofl. (Hansen 1967:369 f.). Klassificerende synes bindestregen at være, hvor den tydeliggør, at en kopulativ sammensætnings dele semantisk skal opfattes som sideordnede (jf. Gallmann 1996:14). Bindestreg sættes således på begge sprog mellem "betydningsmæssigt sidestillede" (RO § 57, 5) eller "sideordnede adjektiver af samme rang" ("gleichrangigen, neben-geordneten"; AR § 44, 2):

"§ 57. Bindestreg	"§ 44
(5) Sammensætninger med sidestillede led	Man sætter en bindestreg i [...]
Bindestreg bruges i sammensætninger (og afledninger med tungere suffikser) hvis dele er betydningsmæssigt sidestillede:	2) uoverskuelige sammensætninger af sideordnede adjektiver af samme rang, for eksempel:
[...] <i>dansk-norsk-svensk samarbejde</i> [...]"	[...] <i>ein lateinisch-deutsches Wörterbuch;</i>
(RO)	<i>deutsch-österreichische Angelegenheiten</i>
	[...]“ (AR, e.o.)

Sammenfattende kan fastholdes, at bindestregen sættes i kopulative sammensætninger, hvilket dog ikke udelukker, at den også sættes i (uoverskuelige) determinative sammensætninger.

1.2 Nationalitetsadjektiver

Hvad jeg i denne artikel har kaldt 'nationalitetsadjektiver', kan ses som en delgruppe af 'etniske adjektiver' (Alexiadou & Stavrou 2011) eller 'gruppeadjektiver' (Ørsnes & Markantonatou 2002), som igen er en underkategori til 'relationelle adjektiver' (jf. Horn ea. 2014)². Semantisk dækker de relationelle adjektiver en række forskellige domæner, herunder kategorier, som "materiale, formål, funktion, status og rang, oprindelse og modus operandi" (Horn ea. 2014:5 f.); gruppeadjektiver inkluderer heroverfor kun afledninger af stednavne og professionsbetegnelser (Ørsnes & Markantonatou 2002:139), etnicitetsadjektiver kun adjektiver med reference til oprindelse og herkomst ("origin or provenance", Alexiadou & Stavrou, 2011:118), og denne undersøgelse altså kun adjektiver med reference til nationalitet.

² Tak til Jan Rijkhoff for henvisning.

Fælles træk for de nævnte adjektiver er, at de er nominalt afledte, og at de i modsætning til øvrige adjektiver kan fungere klassificerende, idet de kan specificere ”en bestemt underkategori af den enhed, som det attribuerede substantiv/hovedsubstantivet betegner” (Horn *ea.* 2014:3), altså fx *en dansk dronning* (klassificerende) vs. *dronningen er dansk* (kvalificerende). I de nævnte kilder er negative fællestræk ved adjektiverne i deres klassificerende funktion (ift. kvalificerende adjektiver), 1) at de ikke kan optræde prædikativt, 2) at de ikke kan modificeres, herunder kompareres eller negeres på samme måde som kvalificerende adjektiver (*ikkedansk* (klassificerende) vs. *udansk* (kvalificerende)), 3) at de godt kan attribueres, men ikke kan koordineres med kvalificerende adjektiver (*elsket dansk dronning* vs. *elsket og dansk dronning*), og 4) at de ikke kan adskilles fra deres hoved (**en dansk elsket dronning*) (jf. Horn *et al.* 2014:13, Ørsnes & Markantonatou 2002:140; Alexiadou & Stavrou 2011:121). Herudover er det som nævnt karakteristisk for adjektiverne, at de er flertydige: Dels udviser de, hvad Horn *et al.* (2014:19) beskriver som ”intersektiv gradiens”, nemlig ”overlap i forhold til ordklassemedlemskab” (substantiv/adjektiv), dels er de flertydige, i og med at de altså kan fungere som og læses som klassificerende eller kvalificerende (*ibid.*; jf. Ørsnes & Markantonatou 2002:140). Specifikt ift. det tredje træk peger Ørsnes & Markantonatou (2002:175) på, at et syntagma med bindestregs-kompositum (*den dansk-tyske beslutning*) i modsætning til et syntagma, hvor nationalitetsbeskriverne kobles med ’og’ (*den danske og tyske beslutning*), ikke har distributiv, men kollektiv reference.

At de relationelle adjektiver, og herunder altså nationalitetsadjektiverne, udgør en særskilt gruppe adjektiver, der tilsyneladende kun har det positive definitionskriterie til fælles med de fleste øvrige adjektiver, at de kan anvendes som attributiv til nominal (jf. Horn *et al.* 2014:12), synes at spille en rolle, når disse adjektiver optræder i komposita, hvilket er emnet for det følgende afsnit.

1.3 rækkefølgen i adjektivkomposita

I referencegrammatikkerne på både dansk og tysk skelnes der uafhængigt af ordklasse grundlæggende mellem to slags komposita, nemlig dels ”determinative” eller ”attributive sammensætninger”, dels ”kopulative sammensætninger” eller ”dvandvasammensætninger” (DuG 1074; DGS §30.1, §30.3c, Anm.). I udgangspunktet afgrænses de to typer ud fra følgende forskelle: Mens determinativkomposita har en binær struktur, er det kendetegnende for kopulativkomposita, at de kan være flerleddede. Determinativkompositumets konstituenten kan tilhøre forskellige ordklasser, hvorimod kopulativkompositumets konstituenten tilhører samme ordklasse, og ifølge DuG 1372, hvis der er tale om et adjektivkompositum, også samme semantiske

kategori. I determinativkompositummet determinerer førsteleddet andetleddet, mens det er definerende for kopulativkompositummet, at leddene er sideordnede og som sådan ligeværdige eller ”symmetriske” (DuG 1372). Determinativkompositumets andetled dominerer semantisk og repræsenterer hele kompositummet, mens det kopulative kompositums betydning fremgår additivt som en sum af de enkelte, i princippet vilkårligt ordnede konstituenters betydning (GDS §30; DuG 1074, 1075, 1258). Specifikt om adjektivkomposita – og indskrænkende ift. denne modstilling – fremhæves det i DuG 1372 om kopulative adjektivkomposita, at sidsteleddet også i kopulativkomposita betragtes som hoved, fordi det bestemmer kompositumets grammatiske egenskaber, hvilket må ses som en indskrænkning af ligeværdigheden mellem leddene. Samtidig understreges det ift. rækkefølgen af det kopulative kompositums konstituenters, at selvom den ganske vist anses for vilkårlig, er der oftest en bestemt rækkefølge, der er leksikaliseret. Ydre forhold kan desuden være afgørende for rækkefølgen, herunder fx rækkefølgen af et flags farver eller en ordbogs sprogpar (*russisch-deutsch* vs. *deutsch-russisch*).

Den grundlæggende todeling i determinative og kopulative komposita har bl.a. Donalies (1996) kritiseret (jf. også Breindl & Thurmair 1992:46). Donalies betvivler flere af de opridsede kriterier, ja forkaster ift. kopulative komposita kriteriet om konstituenternes ”vilkårlige rækkefølge uden væsentlig betydningsændring”³ som generelt gyldigt (Donalies 1996:284), og konkluderer om kopulativkomposita: ”minimalkriteriet ’samme ordklasse’ gælder” (ibid.:285 e.o.). ”Udslagsgivende er kriteriet ’sideordning af konstituenterne’, som viser sig i bestemte parafraser” (Donalies 1996:285, e.o.). Ift. adjektivkomposita foreslår Donalies (1996, afsnit 3) en inddeling, som søges illustreret i figur 1.

Donalies skelner mellem 1) farveadjektiver, 2) adjektiver, der betegner tilhørsforhold til person(grupp)er og 3) øvrige adjektiver. Interessant ift. nationalitetsadjektiver er undergrupperne 2.1 og 2.2, hvor Donalies parafraserer de kopulative komposita til hhv. ’*både* egenskab et og to’ og ’*mellem* de personer/institutioner, som de nominaler, som adjektiv 1 og 2 er afledt af, betegner’ (Donalies 1996:279, e.o.; jf. hertil også Gudiksen 2019:302; Pümpel-Mader et al. 1992:36). *Ottonisk* og *salisk* i 2.3 er afledninger af hhv. *proprierne* Otto I/II/III (10. årh.) og det østfrankiske kejserslægtsnavn *Salierne* (11.-12. årh.). Mens konstituenternes rækkefølge i denne type kompositum til betegnelse af bestemt kronologi er fast, gælder for type 2.1 og 2.2 ifølge Donalies (1996:279), at rækkefølgen principielt er arbitrær med den indskrænkning, at semantisk vægtning og bestemt navngivning (ibid.) kan have medført leksikaliseringen af en bestemt rækkefølge.

³ Egen oversættelse, markeres i teksten i øvrigt med ’e.o.’.

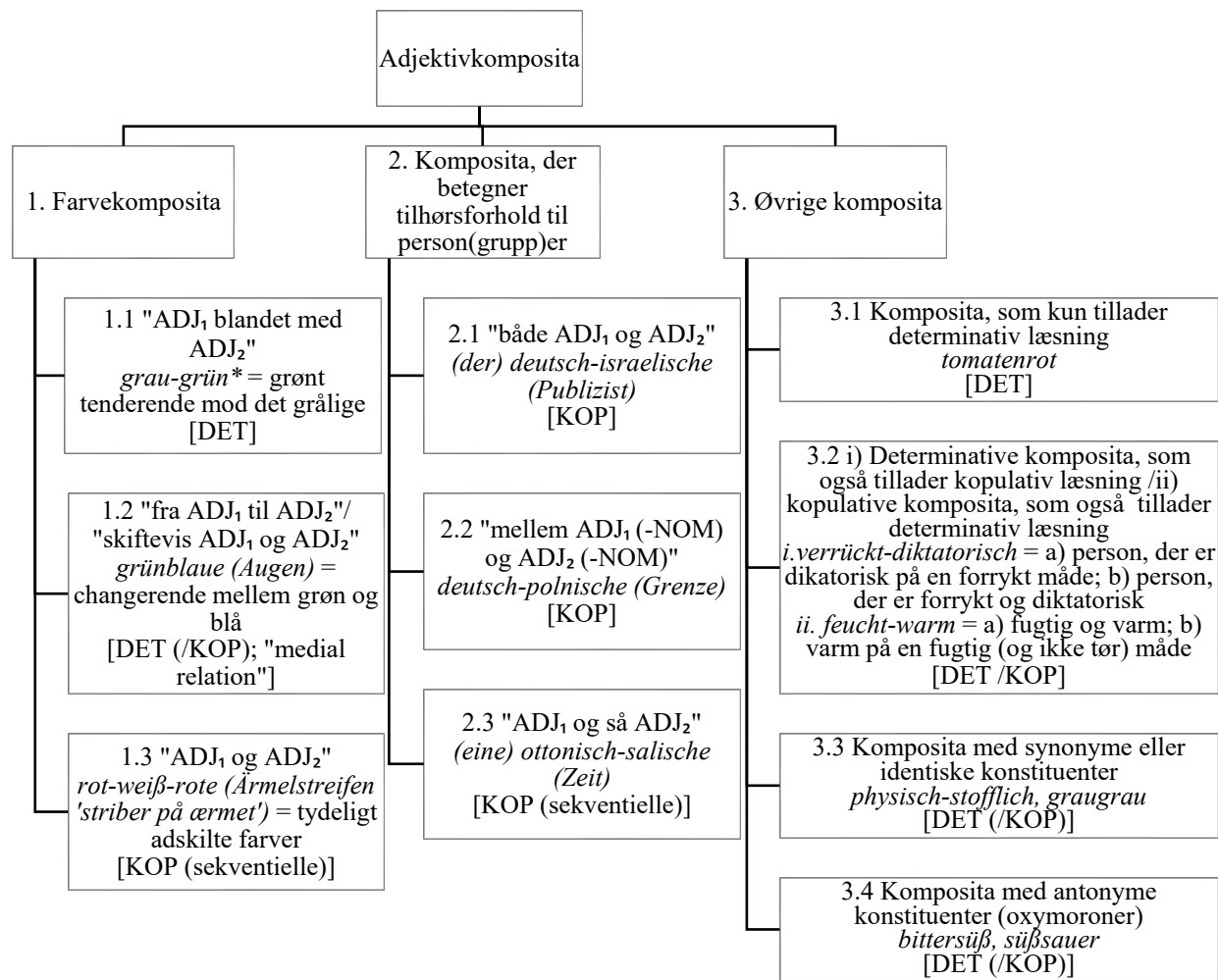

Fig. 1. Oversigt over inddelingen af adjektivkomposita hos Donalies (1996: afsnit 3).

(DET = entydigt determinative komposita; KOP: entydigt kopulative komposita; DET/KOP: både kopulativ og determinativ læsning er mulig. DET(/KOP): i udgangspunktet determinativ, men tilladende kopulativ læsning).⁴

Undersøgelsen begrænser sig til en undersøgelse af attributive kollokationer, dvs. den toleddede syntagmatiske kombination af [NADJ₁-NADJ₂] + [substantiv (appellativ)], og udelukkende umiddelbare højre naboord til bindestregskomposita undersøges.

At der fokuseres på kollokationer, begrundes i forventningen om, at deres leksikaliserede form er udtryk for stereotypi og kan blotlægge ”kollektiv, socialt generel viden eller viden, der er udbredt i bestemte grupper” (jf. Stein og Stumpf 2019:180, e.o.). Den leksikaliserede form,

⁴ *grau-grün* skriver Donalies (1996:277) med bindestreg, selvom det betragtes som determinativt kompositum og fx står sammen med andre bindestregsløse blandingsfarve-komposita, som *rotbraun*. Jf. også DGS 33b Anm. om det ”hypotaktiske kompositum” *rødbrun*.

som kollokationen har, ses altså som udtryk for faste tankemønstre ("Denkmuster", Stein & Stumpf 2019:193). I denne forstand er undersøgelsens nationaladjektiv-kollokationer samtidig nært beslægtede med "associative semantiske stereotyper" ("assoziative semantische Stereotype", som de beskrives af Quasthoff og Hallsteinsdóttir:

Associative semantiske stereotyper er potentielle betydninger af sproglige tegn [...] generaliserende forestillinger, som i tidens løb er blevet kollektivt associeret med ordet af sprogbrugere eller allerede er blevet leksikaliseret som en del af ordets betydning. (Hallsteinsdóttir 2016:37-38 e.o.; jf. også Quasthoff&Hallsteinsdóttir 2016:350).

Quasthoff og Hallsteinsdóttir (2016) undersøger signifikant sætningskontekst og signifikante naboord til ord med hhv. *dän* og *tysk* som morfologiske komponenter og konkluderer i deres undersøgelse, at signifikante kookkurens partnere kan fungere som indikator for stereotyper (Quasthoff og Hallsteinsdóttir 2016:373).

2. Data og fremgangsmåde

I undersøgelsen anvendes de to Sketch Engine-korpora, deTenTen18 (5.346.041.196 løbende ord) og daTenTen20 (3.480.275.804 løbende ord). Det er korpora, som er automatisk genererede med materialer fra nettet, og deres ensartede opbygning gør, at de udgør et godt grundlag for sammenligning, samtidig med at de på grund af deres størrelse sikrer kvantitativt pålidelige resultater (Jakubíček et al. 2013).⁵

Der er knap 2 mia. ords forskel på de to korpora, hvilket afspejler sig i det samlede antal komposita med *dansk* ift. *deutsch*, ligesom det også afspejler sig i antallet af de adjektiv-substantiv-forbindelser, som kollokationerne ekstraheres fra.

Nationaladjektiverne *dansk* og *deutsch* undersøges sammen med de 10 nationaladjektiver for Danmarks og Tysklands nabolande, nemlig *norsk/norwegisch*, *svensk/schwedisch*, *nederlandsk* og *hollandsk/niederländisch*, *belgisk/belgisch*, *luxemb(o)urgsk/luxemburgisch*, *fransk/französisch*, *schweizisk/schweizerisch*, *østrigsk/österreichisch*, *tjekkisk/tschechisch* og *polsk/polnisch*.

⁵ Det nyere tyske korpus deTenTen20 (17.512.733.172 lb. ord), som ganske vist er genereret samtidig med det danske daTenTen20 i sommeren 2020, anvendes ikke, fordi det tyske deTenTen18 harmonerer bedre med det danske i størrelse.

I et første trin undersøges, hvordan det kvantitative forhold mellem nationaladjektivkomposita med hhv. *dansk* og *deutsch* som første- eller andetled er. Det undersøges med en simpel konkordanssøgning på kompositaene og en talmæssig sammenligning.

I et næste trin trækkes de basisord ud, som kollokerer med hhv. de 11 danske og de 11 tyske komposita. I denne proces anvendes værktøjet *Word Sketch Difference* i *Sketch Engine*. Værktøjet sorterer to søgeords kollokatorer efter, om kollokatorerne optræder sammen med begge eller kun et af søgeordene. De enkelte kollokationers typikalitet udtrykkes samtidig vha. en *logdice score*, som er et standardiseret mål på en skala med en fast maksimal værdi på 14. Det vil sige, jo højere score, jo højere sandsynlighed er der for, at en kollokator optræder sammen med søgeordet som kollokation, og jo lavere score, jo højere sandsynlighed er der for, at en kollokator optræder lige så hyppigt sammen med andre søgeord. Som standard viser *Word Sketch Difference* maksimalt 100 kollokatorer eller her basisord, og den grænse er for sammenlignelighedens skyld blevet bibeholdt i undersøgelsen.

I et tredje trin sorteres basisordene efter tematik og valorisering i en datadrevet proces, hvor Quasthoff og Hallsteinsdóttirs (2016) undersøgelse tjener som forbillede (jf. også Dalmas et al. 2015:21).

3. Resultater

1) Hvordan er den kvantitative fordeling mellem nationaladjektivkomposita med *dansk* eller *deutsch* som henholdsvis første- og andetled?

Det er et generelt mønster på begge sprog, at adjektivet for den nationalitet, der svarer til sproget, hyppigere står som førsteled end som andetled (jf. tabel 1 i appendiks). Den eneste undtagelse til denne regel er kompositummet *deutsch-schwedisch*, som forekommer sjældnere end *schwedisch-deutsch* (42 : 58). Fordelingen mellem komposita med *dansk* eller *deutsch* som førsteled ift. komposita med *dansk* eller *deutsch* som andetled er meget ens. Den gennemsnitlige danske fordeling er 85 : 15, og den tyske 84 : 16. Størst forskel er der, hvor der er hhv. flest og færrest hits, nemlig ved *dansk-luxemb(o)urgsk* vs. *luxemb(o)urgsk-dansk* (100 : 0) samt *deutsch-luxemburgisch* vs. *luxemburgisch-deutsch* og *deutsch-französisch* vs. *französisch-deutsch*, hvor forholdet i begge tilfælde er 95 : 5. Den mest ligelige fordeling ses ved *dansk-polsk* vs. *polsk-dansk*, hvor forholdet er 54 : 46.

Det optællingen også viser, er, at komposita med *-tysk* som andetled på dansk udgør den største gruppe med 9306 forekomster, mens sammensætninger med *-norsk* og *-svensk* som andetled kommer på anden- og tredjepladsen med hhv. 2831 og 2264 forekomster. På tysk er komposita med *-französisch* som andetled på samme måde entydigt mest frekvente (21.882

hits), idet disse forekommer ca. 2½ gange hyppigere end *deutsch-polnisch* på andenpladsen (8.836 hits).

2) Er der forskel på sprogene med hensyn til de substantiver, der kollokerer udskifteligt med hhv. NADJ₁-NADJ₂ og NADJ₂-NADJ₁?

Samlet ser talgrundlaget for ekstraktion af kollokationer i *Word Sketch Difference* sådan ud: *dansk*:- 12.637, *-dansk*: 1597, *deutsch*:- 28.800, *-deutsch*: 2.531. Der er sammentalt 159 forskellige basisord efter komposita med adjektiver i udskiftelig rækkefølge, 83 på dansk og 76 på tysk (jf. tabel 2 i appendiks). Af de 159 har sprogene 52 forskellige basisord til fælles, 51 basisord forekommer kun på tysk, 56 kun på dansk.

Det leksem, der optræder efter flest komposita med udskiftelige adjektiver, er *grænse* på begge sprog. Fælles er basisord som *grænseområde*, *grænseland* og *grænseregion* (jf. hertil Quasthoff & Hallsteinsdóttir 2016: 365).

Det temaområde, der er repræsenteret med flest fælles kollokationer, er 'Kultur, uddannelse og forskning'. Der kan især identificeres tre underområder her, nemlig film og filmproduktion, repræsenteret ved ord som *co-produktion* og *spillefilm*; forskning er repræsenteret ved sammensætninger med *-team*, *-projekt* og *-samarbejde*, og endelig er sprog også et i forhold til frekvens centralt underemne, repræsenteret fx ved *ordbog*.

Hvad angår basisordenes semantiske værdi, kan *krig* identificeres som det eneste fælles entydigt negative basisord, mens der er flere positivt værdiladede basisord, som *alliance*, *overenskomst*, *samarbejde* og *udveksling*.

I en sammenligning af de ikke-fælles kollokationer, dvs. kollokationer med basisord, der kun forekommer i det ene sprog efter komposita med adjektiver i udskiftelig rækkefølge, er der to resultater, som kan fremhæves: Dels er basisord, som de netop nævnte, altså positivt værdiladede betegnelser, som anvendes på tværs af temaområderne, hyppigere på tysk, herunder fx *Abkommen*, *Aussöhnung*, *Freundschaft*, *Initiative*, *Kooperation*, *Nachbarschaft*, *Partnerschaft*, *Versöhnung*, *Verständigung*, *Vorschlag* og *Zusammenleben*. Dels er 28 % af de danske basisord efter komposita med adjektiver i udskiftelig rækkefølge personbetegnelser, som fx *arkitekt*, *billedhugger*, *billedkunstner*, *ekspressionist*, *keramiker*, *kok*, *krigshelt*, *køkkenchef*, *kunstner*, *kobberstikker*, *missionær*, *præst*, *sanger* og *søhelt*. På tysk er der kun tre basisord i denne gruppe (6 %), nemlig *Doppelbürger*, *Komponist* og *Politiker*.

3) Er der forskel på sprogene med hensyn til substantiver, der kun kollokerer med enten NADJ₁-NADJ₂ eller NADJ₂-NADJ₁?

Samlet set er fordelingen af denne type kollokationer mere ulige på tysk end på dansk, idet adjektivkomposita med *-deutsch* som andetled kun optræder foran 55 forskellige basisord, mens

adjektivkomposita med *deutsch*- som førsteled optræder foran 242 forskellige basisord. På dansk er forholdet 233 (-*dansk*) : 333 (*dansk*-).

En intersproglig sammenligning viser klare ligheder i fordelingen på emner. 'Kultur, uddannelse og forskning' er det største emneområde på begge sprog uanset adjektivernes rækkefølge. Det fylder mere på tysk, idet mere end 40 hhv. 50 % af basisordene kan tilordnes dette emneområde, mens det er en tredjedel af de danske basisord.

Intrasprogligt er der på tysk 10 procentpoint flere substantiver i gruppen 'Kultur, uddannelse og forskning', som står efter kompositum med *-deutsch* som andetled end omvendt.

Trods disse talmæssige forskelle er der ikke grundlæggende semantiske forskelle at iagttage, hverken inter- eller intrasprogligt⁶. De leksemer, der dominerer på begge sprog inden for emnerne 'Kultur, uddannelse og forskning', 'Politik' og 'Økonomi', er disse:

- 'Kultur, uddannelse og forskning': **kultur**, **forschung*/forskning**, **austausch**, **zusammenarbeit*/samarbejde**, **projekt**
- 'Politik': **vertrag*/aftale**, **abkommen*/overenskomst**
- 'Økonomi': **handel**, **netzwerk*/netværk**

Det hyppigste leksem på tysk er også i denne gruppe **grenz**, som optræder i 29 forskellige ordformer.⁷ Også på dansk er **grænse** et af de hyppigste leksemer, i ikke mindre end 14 forskellige basisord, hvoraf flere dog ikke falder i temaområdet 'Geografi', men fx i temaområderne 'Politik' (*grænsedragning*, *grænsegængerregler* *grænsehandel*, *grænsehandelsarrangement*).

Der er størst intersproglig og samtidig også størst intrasproglig forskel på dansk på basisord, som betegner personer. 30 % af de danske basisord efter et kompositum med *-dansk* som andetled betegner personer. Det er også hyppigere med et kompositum med *-deutsch* som andetled på tysk ved personbetegnelser end den omvendte form, men ikke i samme omfang som på dansk (jf. tabel 3 i appendiks).

⁶ Der kan dog iagttages enkelte interessante detaljer, som fx at substantiverne *integration* og *migration* kun forekommer efter komposita med *-dansk* og *-deutsch* som andetled, fx i *svensk-danske integration* eller *polnisch-deutsche Migration*.

⁷ Fx *Grenzbahnhof*, *-bereich*, *-berg*, *-frage*, *-gänger*, *-gebirge*, *-gemeinde*, *-handel*, *-kampf*, *-landgeschichte*, *-linie*, *-örtchen*, *-ort*, *-stadt*, *-strecke*, *-verkehr*, *-vertrag*, *-ziehung*, *Landesgrenze*, *Sprachgrenze*.

4. Konklusion

Der kan ikke generelt konstateres semantiske forskelle mellem basisord efter komposita med adjektiver i udskiftelig rækkefølge og efter komposita med adjektiver i fast rækkefølge, dvs. rækkefølgen synes ud fra denne analyse ikke at spille nogen rolle.

Der er dog rent kvantitativt en klar præference for *deutsch*- eller *dansk*- som førsteled, hvilket tyder på, at en sprogbrug med omvendt rækkefølge kan være synonym med en pragmatisk eller stilistisk markerethed. Nogen forklaring på den klare præference kan ligge i vægtning. Fx er alle de adjektiver, *deutsch* kobles med, to- eller flerstavellesadjektiver, hvilket ville kunne forklare rækkefølgen på tysk. Den ene undtagelse i forhold til rækkefølge på tysk, *schwedisch-deutsch*, som forekommer hyppigere end *deutsch-schwedisch*, kan samtidig begrundes i det lydlige sammenstød af *-sch-sch-* i sidstnævnte form. På dansk synes vægtning omvendt ikke at udgøre nogen fyldestgørende forklaring, idet fem af de 11 nationaladjektiver er enstavellesord, nemlig *norsk, svensk, tysk, fransk og polsk*.

Tematisk kan der konstateres en meget ens fordeling af basisordene på de to sprog: Leksemet **grenz/*grænse** er absolut hyppigste, og temaområdet 'Kultur, uddannelse og forskning' dominerer. Især begreber, som har med underemnerne film og filmproduktion at gøre, kollokerer med komposita med adjektiver i udskiftelig rækkefølge. Denne tematiske fordeling kan sikkert til dels forklares med korporaenes sammensætning⁸.

Hvad angår basisordenes konnotative værdi, har de nationale bindestregskomposita – uanset rækkefølgen af adjektiverne – præference for basisord, der betegner positiv udveksling i videste forstand, som fx *aftale, forbindelse, forsoning, forståelse, Kooperation, møde, nabo-skab, partnerskab, samarbejde, samliv, venskab*. Kun 17 ud af de 1022 basisord, som er registreret til sammen i de forskellige grupper, og det vil sige under 2 %, kan indordnes som negativt værdiladede. Hertil hører ord som *grænseproblem, modsætning, krig, krise* og *stereotyp*.

Vigtigste undtagelse til den generelle iagttagelse, at rækkefølgen tilsyneladende ikke er begrundet i semantiske forhold, udgør de danske personbetegnelser, der altså forekommer hyppigere efter komposita med *-dansk* som andetled. Her vil en detaljeret undersøgelse af både de referenter, som kompositaene attribuerer, og af kontekst, evt. kunne give et mere nuanceret svar på undersøgelsens spørgsmål.

⁸ En tematisk beskrivelse af de to anvendte korpora foreligger ikke i Sketch Engine, men for korpus deTenTen20 er der foretaget en tematisk opdeling af materialet på 11 områder, og her udgør "Arts" og "Recreation" knap en tredjedel af materialet (hhv. 17,7 og 11,9 %), jf. <https://www.sketchengine.eu/detenten-german-corpus>.

Litteratur

- Alexiadou, Artemis & Stavrou, Melita (2011) Ethnic Adjectives as Pseudo-Adjectives: A case study on syntax–morphology interaction and the structure of DP. *Studia Linguistica* 65 (2):117-146.
- [Amtliche Regelung] (2018): *Deutsche Rechtschreibung. Regeln und Wörterverzeichnis. Aktualisierte Fassung des amtlichen Regelwerks entsprechend den Empfehlungen des Rats für deutsche Rechtschreibung 2016*. Mannheim. (§ 44). [AR]
- Breindl, Eva & Thurmaier, Maria (1992) Der Fürstbischof im Hosenrock. Eine Studie zu den nominalen Kopulativkomposita des Deutschen. I: *Deutsche Sprache* 20:32-61.
- Dalmas, Martine., Dobrovol'skij, Dmitrij., Goldhahn, Dirk & Quasthoff, Uwe (2015) Bewertung durch Adjektive Ansätze einer korpusgestützten Untersuchung zur Synonymie. *Zeitschrift für Literaturwissenschaft und Linguistik* 45. Jg., 177:12-28.
- Dansk Sprognævn (2012a): *Retskrivningsordbogen*. København: Alinea. (§ 57(5)). [RO]
- Donalies, Elke (1996) Da keuchgrinste sie süßsauerlich. Über kopulative Verb- und Adjektivkomposita. *Zeitschrift für Germanistische Linguistik*, Berlin, vol. 24, iss. 3::73-286.
- Gallmann, Peter (1996) Interpunktion (Syngrapheme). I Hartmut, Günther & Ludwig, Otto (red.): *Schrift und Schriflichkeit. Writing and Its Use. Ein interdisziplinäres Handbuch internationaler Forschung*. Berlin: de Gruyter.
- Gudiksen, Asgerd (2019) Døvtum og sortstjernet – en diskussion af termen og begrebet dvandvasammensætning. *MUDS – Møderne om Udforskningen af Dansk Sprog*, Bind 17:93-305.
- Hallsteinsdóttir, Erla (2016) Deutsch-dänische Nationalstereotype in der Sprache. I Erla Hallsteinsdóttir/Klaus Geyer/Katja Gorbahn/Jörg Kilian (Hrsg.): *Perspektiven der Stereotypenforschung*. Frankfurt a.M.: Peter Lang:35-57.
- Hansen, Erik & Heltoft, Lars (2011) *Grammatik over det danske sprog bd. I-III*. København: Det Danske Sprog- og Litteraturselskab. [GDS]
- Hansen, Aage (1967) *Moderne dansk. Bd. I. Analyse*. København: Det Danske Sprog- og Litteraturselskab.
- Horn, Nynne T., McGhee, Heidi A.; Rijkhoff, Jan (2014) Relationelle adjektiver på dansk. *Occasional Papers in Linguistics from Aarhus* 1485-621, nr. 1. 1-28.
- Jakubíček, Miloš, Kilgariff, Adam, Kovář, Vojtěch, Rychlý, Pavel & Suchomel, Vít (2013) The TenTen corpus family. *7th International Corpus Linguistics Conference CL*. 125-127.
- Pümpel-Mader, Maria; Gassner-Koch, Elsbeth; Wellmann, Hans; Ortner, Lorelies (1992) *Deutsche Wortbildung. Typen und Tendenzen in der Gegenwartssprache*. Berlin: de Gruyter.
- Quasthoff, Uwe und Hallsteinsdóttir, Erla (2016) Stereotype in Webkorpora: Strategien zur Suche in sehr großen Datenmengen. *Linguistik Online* 79, 5. 347-379.
- Stein, Stephan, Stumpf, Sören (2019) *Muster in Sprache und Kommunikation*. Berlin: Erich Schmidt Verlag.
- Wöllstein, Angelika; Kunkel-Razum, Kathrin; Münzberg, Franziska; Neuhaus, Laura (red.) (2022) *Duden. Die Grammatik*. Berlin: Dudenverlag. [DuG]
- Ørnsnes, Bjarne; Markantonatou, Stella (2002) Group Adjectives. *Journal of Greek Linguistics* 3. 139-178.

Appendiks

Tabel 1. Den kvantitative fordeling af komposita med hhv. dansk og deutsch som første- og andetled

daTenTen20				deTenTen18			
	Hits	NADJ ₁ - NADJ ₂ :NADJ ₂ - NADJ ₁	/mio. lb. ord	/mio. lb. ord	NADJ ₁ - NADJ ₂ :NADJ ₂ - NADJ ₁	Hits	
<i>dansk-tysk</i>	9306	93:7	2,25	0,3	90:10	1902	<i>deutsch-dänisch</i>
<i>tysk-dansk</i>	681		0,16	0,03		209	<i>dänisch-deutsch</i>
<i>dansk-norsk</i>	2831	90:10	0,69	0,03	73:27	221	<i>deutsch-norwegisch</i>
<i>norsk-dansk</i>	307		0,07	0,01		81	<i>norwegisch-deutsch</i>
<i>dansk-svensk</i>	2264	78:22	0,55	0,18	42:58	1130	<i>deutsch-schwedisch</i>
<i>svensk-dansk</i>	623		0,15	0,24		1554	<i>schwedisch-deutsch</i>
<i>dansk-hollandsk</i> (/nederlandsk)	181 (26)	83:17	0,04; 0,01	0,33	88:12	2094	<i>deutsch-niederländisch</i>
<i>hollandsk</i> (/nederlandsk)-dansk	31 (11)		0,01; <0,01	0,05		299	<i>niederländisch-deutsch</i>
<i>dansk-belgisk</i>	36	92:8	0,01	0,09	87:13	563	<i>deutsch-belgisch</i>
<i>belgisk-dansk</i>	2		<0,01	0,01		81	<i>belgisch-deutsch</i>
<i>dansk-luxemb(o)urgsk</i>	28	100:0	0,01	0,04	95:5	277	<i>deutsch-luxemburgisch</i>
<i>luxemb(o)urgsk-dansk</i>	0		-	< 0,01		15	<i>luxemburgisch-deutsch</i>
<i>dansk-fransk</i>	837	76:24	0,2	3,43	95:5	21882	<i>deutsch-französisch</i>
<i>fransk-dansk</i>	271		0,07	0,19		1214	<i>französisch-deutsch</i>
<i>dansk-schweizisk</i>	96	92:8	0,02	0,16	81:19	1004	<i>deutsch-schweizerisch</i>
<i>schweizisk-dansk</i>	8		<0,01	0,04		234	<i>schweizerisch-deutsch</i>
<i>dansk-østrigsk</i>	53	93:7	0,01	0,43	85:15	2762	<i>deutsch-österreichisch</i>
<i>østrigsk-dansk</i>	4		<0,01	0,08		479	<i>österreichisch-deutsch</i>
<i>dansk-tjekkisk</i>	72	86:14	0,02	0,51	92:8	3282	<i>deutsch-tschechisch</i>
<i>tjekkisk-dansk</i>	12		<0,01	0,05		303	<i>tschechisch-deutsch</i>
<i>dansk-polsk</i>	249	54:46	0,06	1,38	92:8	8836	<i>deutsch-polnisch</i>
<i>polsk-dansk</i>	211		0,05	0,12		771	<i>polnisch-deutsch</i>
		85:15			84:16		

Tabel 2. Basisord efter komposita med udskiftelige nationaladjektiver (NADJ₁-NADJ₂ + NADJ₂-NADJ₁)

	Kun i danske kollokationer (56)	Fælles (e.o. af tyske basisord) (52)	Kun i tyske kollokationer (e.o. af tyske basisord) (51)
--	------------------------------------	--	---

Rækkefølgens betydning i bindestregs-nationalitetsadjektiver som tysk-dansk og dansk-tysk

Geografi	<i>bassin, landsdel, landegrænse</i>	<i>grænse (de8, da1), grænseområde (de8, da1), grænseland, grænseregion (de2, da2)</i>	<i>grænseflod (2), grænseovergang, grænserum, integrationsområde (Verflechtungsraum), statsgrænse (3), vadehav</i>
Kultur, uddannelse, forskning	<i>fælleslitteratur, gårdhund, krimiserie, kunstforbindelser, missionsorganisation, ordliste (3), [x]-projekt (2), skriftsprog, studentereksamen, thrilleriserie, tv-serie, venskabsår, vidensbase</i>	<i>(kunstner)duo (de3, da2) forskerteam (de3, da1) forskningsprojekt, forskningssamarbejde, koproduktion (de12, da3), spillefilm (de2, da1), (online-)ordbog (de4, da8)</i>	<i>duel, ekspedition, eventyrfilm, fjernsynskanal, forfatterpar, fredsgran, jury, kulturfilm, kulturudveksling, nationalpark, naturpark, [x]-stiftelse, tandem, transmissionssystemoperatør trio, videostudie</i>
Politik	<i>barsebäckkomité, gasledning, informationstjeneste. regeringsaftale, regeringsudvalg, retsforhold, udenrigshandel</i>	<i>dobbeltbeskatningsaftale/dba (de1, da8)</i>	<i>akse, krise, modsætning, motor, parlamentariker-gruppe, specialforbund, statsaftale, topmøde</i>
Økonomi	<i>biotekselskab, fyrtårnsprojekt, handelskammer (4) onlinetøjbutik, postselskab, rederi</i>	<i>[x]-koncern (de1, da2)</i>	<i>clearing, turismevirksomhed, økonomisk relation (Wirtschaftsbeziehung) (3)</i>
Historie og militær	<i>flåde (2), flådesamarbejde, fælleskommando, grænseproblem, grænsespørgsmål, samarbejdspolitik, skæbneår</i>	<i>krig (de2, da1)</i>	-
Positiv relation (uspec., tematisk forbindelse til flere områder)	-	<i>alliance, (erfarings-)udveksling, konsortium (de1, da2), overenskomst, samarbejde (de2, da1), forhold (de4, da1), relation</i>	<i>aftale, forslag, forsoning, forståelse, initiativ, Kooperation (2), naboskab, partnerskab (2), samliv, udsoning (2), venskab (4)</i>
Personbetegnelse	<i>arkitekt, billedhugger (6), billedkunstner, ekspressionist, keramiker, kobberstikker (2), kok, krigshelt, kunstner, køkkenchef, landskabsarkitekt, missionær, præst, sangerinde, søhelt</i>	<i>forfatter (de5, da1)</i>	<i>dobbelt statsborger (Doppelbürger), komponist, politiker</i>

Familier relation	<i>familie</i>	<i>ægtepar (de2, da1)</i>	<i>forældre</i>
------------------------------	----------------	---------------------------	-----------------

Tabel 3. Person- og stillingsbetegnelser, som kun kollokerer med enten NADJ₁-NADJ₂ eller NADJ₂-NADJ₁

<i>dansk-NADJ</i>	<i>anatom, animator, baron, børneteatermand, cheffkok, dagplejemor, dejlighed, drabsefterforsker, dukkemager, dirigent, eksdiplomat, erhvervsleder, filmlektor, filmskaber, finansmand, fodboldtræner, forhandler, forpagter, fredsforsker, freelanceoversætter, gallerist, gæstesolist, hitmager, hvalfanger, københavner-professor, litograf, lydkunstner, mademoiselle, malerinde, mimekunstner, musikstjerne, mæcen, nynazist, overretsråd, plantageejer, portrætmaler, rigmand, salgsdirektør, skipper, sopransolist, sømand, tennisspiller, verdenshypnotisør, vinbonde</i>	<i>Aktionskünstler, Aphoristiker, Bassist, Brillenmacher, Buchmacher, Chemiker, Designerin, Doppelbürgerin, Gesellschaftstheoretiker, Gitarristin, Grenzgänger, Kommissarin, Powermetall-Kollege, Psychiater, Publizist, Schuhmacher, Schriftstellerin, Sopranistin, Staatsmann</i>	<i>deutsch-NADJ</i>
<i>NADJ-dansk</i>	<i>adelskvinde, arbejderforfatter, astronom, auteur, auschwitz-overlever, avantgarde-guitarist, balletdanser, barokkomponist, billedhugger, billedskærer, bogtrykker, cellist, dessertkok, domkirkearkitekt, ekspressionist, falkoner, filmfotograf, finansmand, fløjtevirtuos, forfatterinde, galanterihandler, gehejmeråd, gravør, handelsdirektør, handelsmand, harmonikaspiller, havearkitekt, heraldiker, hofembedsmand, hofkunstner, hofmand, hofmesterinde, illustrator, internetjurist, kammerherre, kancelliråd, kapelmester, kemiker, kirkemand, klaverpædagog, klokkenist, komedieforfatter, konceptkunstner, landskabsgartner, lensgreve, maler, matematiker, musikforsker, musikkritiker, nationaløkonom, oboist, orgelbygger, ornitolog, performer, robotudvikler, sceneinstruktør, skønånd, socialpsykolog, sociolog, stenhugger, storkøbmand, søofficer, vingøgler, violinist, virksomhedsdirektør, virksomhedsleder, visesangerinde, xylograf</i>	<i>Choreografin, Großmeister, Organist, Pianistin, Publizistin, Schlagersängerin</i>	<i>NADJ-deutsch</i>